

Anotace:

Disertační práce se věnuje problematice dokazování znaleckým posudkem v občanském soudním řízení. Vědeckým cílem práce je předložit právní analýzu znaleckého dokazování v občanském soudním řízení, a s tím nedílně spojených problematických teoretických a aplikačních aspektů, které se různým způsobem vztahují jak k osobám účastníků řízení, tak k osobám znalců, a v neposlední řadě také k soudu, jakožto instanční jednotce, která spor mezi stranami za pomoci znaleckého posudku rozhoduje. Hlavní pracovní hypotézou disertační práce je skutečnost, že platná právní úprava znaleckého dokazování v občanském soudním řízení, je v mnoha svých ohledech zastaralá a nevyhovující stávajícím podmínkám, což ve svém důsledku přináší v právní praxi řadu problematických momentů, z nichž některé z nich jsou způsobilé ohrozit i celkový zájem na spravedlivém rozhodnutí ve věci samotné.

Úkolem historické pasáže mělo být především vymezení otázek, které se v průběhu času neustále opakují, a k jejichž řešení přistupovali autoři i právní praxe v různých dobách rozdílně. Typickým reprezentantem je například institut znaleckého svědka, kdy tento institut byl nejprve zakotven v rakousko-uherském civilním soudním řádu, následně v době socialistického práva již od tohoto bylo ustoupeno a v souvislosti s přípravou ČRS tato otázka opětovně ožívá. Podobně je to také s otázkou využití znalostí soudu k posouzení odborných skutečností, nebo otázkou vhodnosti či nevhodnosti ustanovování znaleckých ústavů (dříve znaleckých sborů), kdy se neustále nastoluje otázka odpovědnosti za zpracovávání znaleckého posudku takovým subjektem. Konečně s ohledem na ekonomiku řízení se neustále hledají méně časově a finančně náročné alternativy ke znaleckým posudkům, ať už je formě privilegizace odborných vyjádření v jednodušších případech, případně možnosti předkládat vlastní znalecké posudky. Z hlediska systémového pojetí je nutno v rámci historického exkurzu dospět z hlediska následného výkladu k další podstatné skutečnosti, a to k tomu, že česká právní úprava znaleckého dokazování již dlouhodobě vychází při ustanovování znaleckých subjektů ze státem regulovaných seznamů, kdy je do značné míry omezována pravomoc soudů případně dle svého uvážení ustanovovat znalcem či znaleckým ústavem jiný subjekt než ten, který splňuje státem stanovená kritéria. Toto je zajímavé vnímat především z toho pohledu, že je zakořeněna jistá míra nedůvěry v uvážení soudců, kteří jsou však v závěru těmi osobami, které jsou za rozhodnutí ve věci samotné odpovědní, a je tedy nezbytné zodpovědět otázku, z jakého důvodu by jim neměla být dána širší míra úvahy při zohlednění individuálních rysů každého případu.

V otázce hledání hranice „odborných znalostí“, po jejímž překročení je již nezbytné přikročit ke zpracování znaleckého posudku, práce dospěla k závěru, že se jeví jako značně nepraktické stanovovat pevné předem stanovené hranice, například prostřednictvím hranice maturitního vzdělání apod. V takovém případě by totiž i otázka překročení takové hranice musela být podrobena dokazování, ke kterému by však opětovně mohlo být třeba odborných znalostí, které by soud neměl. Navíc by řešení této otázky mělo jednoznačně spadat pod širší rámec zásady volného hodnocení důkazů, kdy především osoba soudce je tím, kdo musí umět v konkrétním případě zhodnotit, zda je ještě možné rozhodnout ve věci bez ustanovení znalce, či zda by si již tímto způsobem soud přisvojoval částečně roli znalce. V této otázce je současná česká právní úprava zřejmá, a využití odborných znalostí soudcem neumožňuje. Při nahlédnutí do zahraničních právních úprav je však možné zjistit, že takto striktní postoj zakotven není. Zajisté je možné uvažovat o zakotvení této možnosti, kdy by však musely být přesně nastaveny pravidla jejího využití. Předně by vždy strany měly mít možnost se k využití této varianty vyjádřit a případně žádat o zpracování řádného znaleckého posudku. Současně by se jevílo jako vhodné aplikovat tento mechanismus v senátních věcech odborně úzce specializované agendy, kde lze předpokládat, že soudce si průběhem času osvojuje stále se opakující odborné postupy či hodnocení a současně je úvaha o možnosti využití regulována „senátní úvahou“.

Další opakovaně řešenou otázkou je otázka možnosti, resp. nemožnosti znalce, odpovídat v rámci znalecké činnosti na otázky právní. Zde je nutné se zaměřit především na smysl dosavadně většinově přijímaného názoru, který vychází z toho, že pouze soud je oprávněn řešit otázky právní. Tento postoj

by se měl vztahovat především k přímo aplikované hmotněprávní normě v rámci konkrétního řízení. Pokud se však jedná pouze o dílčí jednotlivou otázku, která je pro celkové rozhodnutí ve věci podstatná, je dle názoru autora do budoucna nezbytné počítat s tím, že striktní oddělování otázek právních a faktických bude nerealizovatelné, a bude nezbytné akceptovat i zodpovězení tzv. smíšených otázek, které však soud následně po jejich zodpovězení bude hodnotit společně s dalšími důkazy ve věci podle zásady volného hodnocení důkazů. Tento vývoj je patrně s ohledem na stoupající náročnost právního řádu, mj. například v otázkách daňových, zcela jednoznačně nezastavitelný a bude nutné doposud zastávaný koncept přehodnocovat, k čemuž již přistupují i někteří zahraniční autoři a soudy.

Z hlediska obecných otázek znaleckého dokazování nelze v tomto shrnutí opomenout institut znaleckého svědka. Jak již bylo výše naznačeno, otázka potřebnosti tohoto institutu je v průběhu času v českém právním prostředí proměnlivá. Nicméně jak ukázaly zahraniční právní úpravy, tento institut by měl být jednoznačně do naší právní úpravy zpětně zakotven, když lze vyjít především z toho, že u osoby s odbornými znalostmi se jedná o kombinaci dvou faktorů, a to přítomnosti u určité situace, kdy je tedy osobou nenahraditelnou a současně toho, že je schopen díky svým odborným znalostem prožitou událost odborně interpretovat. Ostatně v rámci českého právního řádu je tato situace typická například pro výslech lékaře v rámci detenčního řízení, kdy soud zpravidla zakládá svoje rozhodnutí o další přípustnosti držení na výpovědi lékaře, který popisuje stavy umístěného od doby jeho přijetí až do doby rozhodování a následnou pravděpodobnou prognózu. Prakticky se tak jedná o podávání zjednodušeného znaleckého posudku do protokolu. Konečně zvážit možný návrat tohoto institutu bude vhodné i z hlediska budoucího pojetí soukromého znaleckého posudku. Pokud by bylo možné jej v budoucnu předkládat jako listinný důkaz, bylo by vhodné umožnit zpracovateli být slyšen právě jako svědek-znalec, což naznačuje i v práci uváděná zahraniční literatura.

Zcela nevhodná je z hlediska stávající právní úpravy znalecká hierarchie, v to počítaje i pravidla pro možnost ustanovování konkrétního znaleckého subjektu. Předně jak již bylo výše naznačeno, systém nedává soudci možnost se jakkoli odklonit od striktní zákonné úpravy, nedává mu jakoukoli možnost uvážení o vhodnosti individuálního přístupu k projednávané věci. Problém tedy počíná již v povinnosti ustanovovat předně zapsané znalce v seznamech a až při naplnění podmínek pro možnost ustanovit znalce ad hoc, lze přistoupit k jeho ustanovení. Zajisté u znalců zapsaných v seznamech lze předpokládat především vyšší „právní povědomí“ například o náležitostech znaleckého posudku, postavení znalce v řízení apod. Je však otázkou, zda by takové atributy měly převažovat nad například vyšší odborností znalce v určité oblasti, a zda by tedy rozhodnutí o podstoupení rizika s osobou nezapsanou v důsledku neznalosti procesních předpisů znaleckého práva, nemělo být ponecháno po vzoru zahraničních úprav na samotném soudci. Ostatně jak uvádí i ideová východiska připravovaného ČRS zákon musí důvěřovat soudci, že je schopen v konkrétní procesní situaci zvolit to nejlepší řešení pro další průběh řízení, a nsvazovat jej kazuistickými pravidly, snažícími se řešit každou myslitelnou situaci. Ostatně bez kvalitního justičního personálu (nejen soudců, ale také dalších osob podílejících se na výkonu soudnictví) nepřinese ani ta nejlepší procesní úprava to, co se od civilního soudnictví ve společnosti očekává. S důvěrou v soudce je přitom spojena také otázka výběru vhodného „typu subjektu“. Stávající právní úprava bohužel upravuje existenci znaleckých ústavů zapsaných v I. oddíle Seznamu znaleckých ústavů, přičemž jejich existence je naprosto nesystémová. Tyto subjekty nedávají žádnou záruku vyššího odborného zpracování znaleckého posudku, ani nelze přesně určit konkrétní osobu, která by osobně garantovala zpracování posudku. Jedná se tedy v případě ustanovení o bianco šek s nejistým výsledkem. Bohužel i připravovaná právní úprava nového zákona o znalcích s tímto typem subjektu nadále počítá. Reálné ospravedlnění by však měly mít v rámci systému pouze skutečná vědecká pracoviště, jako jsou nemocnice, výzkumné laboratoře apod., kdy však i v případě jejich ustanovení by měla být předem soudem určena jedna konkrétní fyzická osoba, která bude za zpracování posudku odpovědná.

Další významnou otázkou, která je v rámci práce řešena je především rozsah důkazní iniciativy soudu, a to v řízení sporném, kde by primární odpovědnost za tvrzení a následné prokazování skutečností měli nést účastníci řízení, nikoli soud. Jak je možné vidět například v nové slovenské právní úpravě,

zachování možnosti zadat zpracování znaleckého posudku na základě vlastního uvážení soudu, bez odpovídajícího procesního návrhu účastníků, již není zcela automatické. Stávající česká právní úprava však tuto možnost soudu dává v rámci § 120 odst. 2 o.s.ř. a toto zachování lze patrně předpokládat i v rámci nově připravovaného civilního řádu soudního. Přístup, který civilní soudní řád v této oblasti zvolil, lze přitom hodnotit jako správný, a to z následujících důvodů. Předně pokud nebude již nadále zachován § 127a o.s.ř. bude v případě nutnosti řešení odborné otázky ustanovení znalce vždy v rukou soudu, tedy maximální účast stran bude možné sledovat v tvrzení určité skutečnosti a navržení provedení důkazu znaleckým posudkem. Strany však již nebudou mít možnost odbornou otázku sami prokázat soukromým znaleckým posudkem. Spornou je tak otázka, zda pokud by účastník řízení tvrdil určitou skutečnost, avšak nenavrhol soudu zpracování znaleckého posudku k jejímu prokázání, má být za tuto pasivitu sankcionován. Zde je jednoznačně nutné uvést že nikoliv, kdy je nutno se opakovaně přiklonit k závěru Rechbergera, který poukazuje na tu skutečnost, že posouzení nutnosti, zda mají být dosud navržené důkazy doplněny, je ve velké míře na soudci. Protože je posouzení nutnosti ustanovení znalce věcí soudce, přísluší soudu také výlučné právo na ustanovení a výběr znalců. Konečně jak uvádí i věcný záměr ČRS v souvislosti s objasňováním skutkového stavu se subsidiárně musí uplatnit také aktivita soudu vyplývající z tzv. materiálního vedení řízení. Bez aktivní role soudce, jemuž právní úprava ponechá dostatečný prostor, zamýšleného účelu civilního řízení soudního dosáhnout nelze.

Z hlediska koncepčního vnímání zásady projednací v rámci sporného řízení je další stěžejní otázkou vymezení skutkového stavu pro možnost znaleckého zkoumání a možná vlastní míra důkazní invence znalce. Stávající česká úprava o.s.ř. tuto otázku prozatím blíže neupravuje. Německá právní úprava, která může posloužit jako vzor, vychází z toho, že soud v rámci svého usnesení vymezí skutkový stav, od kterého se znalec nesmí odchýlit. V takovém případě nepřipadá v úvahu žádné variantní zpracování posudku ani vlastní šetření skutkového stavu znalcem. Pokud soud není přesvědčen o jednoznačném skutkovém stavu, měl by znalci uložit zpracování takových znaleckých alternativ, které všechny skutkové možnosti deskriptivně zohledňují. Stejně by měl znalec postupovat tehdy, pokud mu soud variantní řešení neuloží, nicméně neurčitost skutkového stavu různé závěry umožňuje. Neměl by tak zpracovávat variantu, která se jemu z hlediska skutkových závěrů jeví jako nejpravděpodobnější. Dle německé úpravy může nastat i situace, kdy soud zmocní znalce k vlastnímu šetření. V takovém případě však za žádné situace nesmí znalecké šetření klesnout pod hranici nezbytného použití odborných znalostí – pod hranici skutečností nutně posuzovaných znalcem. Pokud by znalec šetřil sám nad rámec skutkového stavu zadaného soudem, případně nad rámec pověření, mohlo by se jednat o nezákonný důkaz. S výše uvedenými německými východisky se lze jednoznačně ztotožnit, s několika málo výjimkami. Předně jakékoli překročení vlastního znaleckého zkoumání nad rámec vymezený soudem by automaticky nemělo mít za důsledek nezákonný důkaz. Takový přístup by patrně ani nebyl v souladu se stávajícím progresivním vývojem projednací zásady, kdy současná podoba reálného uplatňování projednací zásady se zavedením povinnosti pravdivosti a úplnosti, jakož i materiálním vedením přibližuje k zásadě vyšetřovací, a vyšetřovací zásada se naopak důrazem na nezbytnou aktivitu účastníků, vyplývající z jejich součinnosti, posunula směrem k projednací zásadě. Tedy trvání na čistě krystalickém nepřekročení zadání soudu z pohledu znalce by nemuselo být jednoznačně ku prospěchu, naopak se jeví jako vhodné, aby pokud znalec v přiměřené míře zohlední i jiné skutečnosti, které doposud nebyly vneseny do řízení, a tímto nedojde k nepřiměřenému prodloužení jeho znaleckého šetření s ohledem na ekonomiku a délku řízení, takové skutečnosti uvedl, a ponechal na uvážení soudu, jakým způsobem dojde k jejich zhodnocení. Projednací zásada má sice směřovat k zamezení prodloužení procesu, nicméně zohledněním netvrzených skutečností, které ovšem jsou stanoveny posudkem, nenastupuje žádné další prodloužení procesu, čímž jasně převažuje zájem na materiální pravdě nad urychlením procesu, kterého lze dosáhnout projednací zásadou i odpovědností stran.

Jedním z nejčastěji zmiňovaných témat v oblasti znaleckého dokazování v rámci posledních let, se bez diskuze stala možnost účastníků řízení nechat si zpracovávat svůj vlastní znalecký posudek a tento následně předkládat soudu. Tuto možnost přitom dala účastníkům řízení novelizace o.s.ř. provedená zákonem č. 218/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění

pozdějších předpisů, a další související zákony. O úspěchu tohoto institutu samo o sobě hovoří to, že v současné době dva souběžné legislativní návrhy Ministerstva spravedlnosti, tedy konkrétně nový zákon o znalcích i nový věcný záměr civilního řádu soudního s tímto institutem již nepočítají, resp. nový zákon o znalcích tuto možnost připouští, ale pouze za souhlasu všech účastníků řízení, což se nejeví jako v budoucnosti příliš využívané. Tedy dá se shrnout, že nadále by se měla uplatňovat koncepce „soudního znalce“ ustanoveného výhradně soudem. Otázkou však zůstává, jakým způsobem se aplikační praxe vypořádá nadále s předkládáním „soukromých“ posudků, které by napříště měly mít opět váhu pouhého listinného důkazu, a takto by k nim mělo být také přistupováno. Předně je tato otázka významná z toho pohledu, že nelze takový důkaz v rámci hodnocení důkazů zcela opomíjet, a soud by se měl vždy s takto předloženým důkazem pečlivě vypořádat. Pokud budou sledovány zahraniční předlohy, měl by soukromý posudek plnit především roli iniciátora nutnosti zpracování soudního znaleckého posudku, případně korektora soudního posudku, kdy by nutil soud k bližšímu vysvětlení či doplnění podaného soudního posudku. V tomto ohledu lze považovat opakovaně za velmi přínosný věcný záměr c.ř.s., který zjevně počítá s opětovným zavedením institutu svědka-znalce. Ačkoli dřívější úpravy používaly svědka-znalce především k výslechu o skutečnostech, které měl možnost vnímat díky svým odborným znalostem, tedy jednalo se o kombinaci vlastností svědka a znalce, například Rechberger tento institut doporučuje v současné době právě pro výslech soukromých odborníků, kteří sice nebyli přímo svědky dané události, ale tím, že měli na základě zadání jednoho z účastníků řízení možnost zkoumat určité odborné skutečnosti, měl by soud mít možnost takové osoby taktéž vyslechnout. Tedy soudům se otevírá možnost si k listinnému důkazu – odbornému důkazu, předvolat k výslechu zpracovatele, zjistit prostřednictvím jeho výslechu potřebné odborné skutečnosti a následně zvážit zadání soudního posudku. Současně tento institut umožní například i výslech soudního znalce a zpracovatele listinného důkazu při jednom jednání, což může mít z hlediska efektivity nezpochybnitelný přínos. Konečně umožněním pouhého výslechu zpracovatele nelze vyloučit ani to, že strany učiní určitou skutečnost nespornou a k této nebude nezbytné nadále provádět dokazování.

Konečně v závěrečném shrnutí nelze ze stěžejních znaleckých témat opomenout oblast hodnocení znaleckého posudku. Zde je nutno uvést, a neustále mít na vědomí, že znalecký posudek je výjimečným důkazním prostředkem, neboť již samotným ustanovením znalce soud do určité míry přiznává svoji odbornou nekompetentnost ve věci. Ačkoli by tedy soud měl přistupovat k hodnocení znaleckých posudků s kritickou nezaujatostí a hodnotit je v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů, tedy podle své úvahy, a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti, současně nesmí ztratit z očí hranice vlastního odborného vědění. A právě po překonání této hranice nastává při hodnocení znaleckých posudků problém, tedy především při jejich hodnocení z hlediska věcné správnosti. Lze vyslovit předpoklad, že u některých typů znaleckých posudků, například v oblasti medicíny není prakticky v silách soudce odhalit obsahovou neúplnost či obsahovou rozporuplnost. Nicméně využití posudku nesmí být závislé na tom, zda je soudce schopen zkontrolovat správnost vědecké teorie, její konkrétní aplikaci apod. Pokud by toto mělo být podmínkou a soudce by toho měl být schopen, nemusel by znalce vůbec ustanovovat. V rámci práce tak byly vytyčeny základní oblasti kontroly znaleckého posudku, které se v oblasti obsahové správnosti v některých znaleckých oblastech (oborech a odvětvích) musí nutně omezit především na kontrolu plauzibility, tedy odhalení zjevných nesrovnalostí a logičnosti učiněných závěrů. Hodnocení znaleckého posudku je vždy na odpovědnosti každého soudce, materií se proto nejeví jako vhodné upravovat striktněji legislativním způsobem, právě naopak širě volné úvahy v rámci hodnocení důkazů se jeví jako nejvhodnější přístup, když je současně nezbytné se smířit s tím, že znalecké posudky není ve všech případech možné z hlediska obsahového bezesbytku zkontrolovat, neboť takový přístup by devalvoval jejich využití vůbec.

Předkládaná práce si ve svém úvodu předsevzala za úkol řešit znalecké otázky, které jsou dlouhodobě neřešené či sporné. Bylo by však příliš pošetilé se domnívat, že přístup, resp. závěry zde učiněné, se stanou automaticky závěry, které budou nadále jednoznačně přijímány a nebudou v průběhu doby a času podrobovány kritice a relativizovány. Takové závěry se nepodařilo přijmout ani těm nejlepším procesualistům po celá desetiletí. Nicméně práce si kladla za cíl, k těmto otázkám zaujmout stanovisko,

a to především za pomoci komparace s našimi příbuznými právními řády, tedy rakouskou, německou a švýcarskou právní úpravou. Zde se lze domnívat, že byly podány inspirační zdroje, například v oblasti vymezení skutkového zadání znaleckého posudku, v otázce důkazní invence účastníků a soudu, otázce možného využití vlastních znalostí soudu a dalších oblastech. Pro zhodnocení závěrů této práce je přitom nanejvýš vhodná doba, když probíhá příprava zcela nového civilního řádu soudního a zcela nového zákona o znalcích. K tomuto je však nutno dodat, že pro fungování nové úpravy dokazování je zcela nezbytná synergie a vzájemné se doplňování obou právních předpisů. V současné době však lze spíše nabývat dojmu, že obě úpravy jsou připravovány zcela odlišnými týmy odborníků, kteří nezbytnost avizované synergie nikterak nezohledňují. Hezkým příkladem nejednotné koncepce je i odlišný přístup k otázce soukromého znaleckého posudku, kdy každý předpis preferuje jinou variantu řešení, a to v době téměř shodného předložení. Některé otázky, které by stály jednoznačně za hlubší úvahou, pak nový zákon o znalcích řeší zcela nekoncepčně a v rozporu s fungováním kvalitních zahraničních úprav. Jedná se především o otázku řešení hierarchie znaleckého systému a praktickému vyjádření nedůvěry soudcům, kterým nebude umožněno vybrat si pro znalecké zkoumání jakéhokoli odborníka, ale pouze z těch, které vygeneruje systém. Takové zcela zásadní koncepční řešení však již následně nebude schopen civilní řád soudní odstranit, a přestože se v současné době nechá konstatovat, že postihuje v rámci věcného záměru velmi hezky a pečlivě všechny oblasti, které si zaslouží novou legislativní úpravu, bude již pravděpodobně předem deformován a limitován dříve přijatou profesní úpravou. Ostatně v otázce hierarchie je nezbytné plédovat za možnost ustanovování jiných než zapsaných odborníků i z toho důvodu, že v nejbližších letech bude již možné pociťovat akutní nedostatek znalců, neboť většina současných znalců je jmenována již v době sedmdesátých a osmdesátých let, tedy gerontologický problém nedostatku oficiálních znalců bude naprosto nevyhnutelně nutné řešit za pomoci externích odborníků.

Znalecké dokazování se obecně, nikoli pouze v civilním řízení, bude zcela jednoznačně i nadále vyvíjet. S ohledem na stoupající složitost odborných otázek i na složitost právního řádu lze již dnes registrovat jisté náznaky po potřebě přehodnocení přípustnosti zadávání a zpracování znaleckých otázek právních a skutkových, resp. otázek smíšených, a taktéž bude patrně nevyhnutelné i v budoucnu se v rámci hodnocení znaleckého posudku uchýlovat spíše ke kontrole formálních náležitostí a kontroly nerozporuplnosti a logičnosti učiněných závěrů, neboť s rozvojem vědy v každém jednotlivém oboru nebude možné přistupovat detailněji ke zkoumání vědeckých výchozích podkladů a kontrole jejich aplikace.